

KRIITTINEN REALISMI SOSIAALITYÖN SUUNTAUKSENA

Veera Hartikka
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja filoso-
fian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Veera Hartikka	
Työn nimi Kriittinen realismi sosiaalityön suuntauksena	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 35
<p>Tiivistelmä</p> <p>Kandidaatintutkielmassani perehdyn kriittiseen realismiin sosiaalityön tutkimuksessa käytettävänä filosofis-teoreettisena suuntauksena. Tutkielman sisältö koostuu yleisemmästä sosiaalityön teoriasuhteen pohdinnasta, sekä tarkemmasta katsauksesta kriittiseen realismiin ja sen merkityksen ja käytön analysointiin sosiaalityön tutkimuksessa.</p> <p>Tutkimustehtäväni on tarkastella sitä, millä tavoin sosiaalityötä ja kriittistä realismia käsittelevässä tutkimuksessa hahmotetaan ja käytetään tätä realismin muotoa. Menetelmänäni toimii käsiteanalyttinen kirjallisuuskatsaus ja aineistoni koostuu neljästä 2010-luvun jälkeen julkaistusta sosiaalityön väitöskirjasta.</p> <p>Aineistoni tutkimuksissa kriittinen realismi paikantuu joko teoreettiseksi viitekehykseksi tai metateoriaksi. Sen puitteissa rajattu näkemys sosiaalisesta todellisuudesta näyttää mahdollistavan usein hankaliksi tutkittaviksi miellettyjen mekanismien, interventioiden ja vaikuttavuuden tutkimisen. Mekanismin tunnistaminen tapahtuu tutkimuksissa pääosin metateoreettisten oletusten asettamisen ja toimintaympäristön hahmottamisen avulla. Kriittiseen realismiin sisältyvä ajatus todellisuuden kerrostuneesta luonteesta tukee sosiaalityön tutkimusta toimijan ja rakenteen välisen dualismin ylittämässä ja se ohjaa näkemään yksilön aktiivisena, emansipaatioon kykenevänä toimijana. Realistisen teorian käyttö tukee sosiaalityötä sen oman teoriapohjan vahvistamisessa jäsentämällä ja laajentamalla käsitystä sosiaalisesta maailmassa sekä tukemalla teoriakehittelyn mahdollisuuksia.</p>	
Asiasanat Kriittinen realismi, käsiteanalyysi, generatiiviset mekanismit, emansipaatio	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja Ohjaaja: Kaisa Haapakoski	

Sisällys

1	JOHDANTO	4
2	SOSIAALITYÖN JA TEORIAN SUHTEESTA	6
3	TUTKIELMAN TOTEUTUS	10
3.1	Käsiteanalyysi.....	11
3.2	Tiedonhaku ja aineisto	13
4	REALISMI, KRIITTINEN REALISMI JA SOSIAALITYÖ.....	15
4.1	Sosiaalitieteiden realistinen perinne	15
4.2	Kriittinen realismi	18
4.3	Kriittinen realismi sosiaalityön tutkimuksessa	21
5	TULOKSET.....	23
5.1	Ymmärrys sosiaalisesta todellisuudesta ja rakenteista	24
5.2	Mekanismien tunnistaminen.....	26
5.3	Emansipaatio, rakenteet ja toimijuus	28
6	YHTEENVETO.....	31
	LÄHTEET	33

1 JOHDANTO

Motivaationi tämän tutkielman kirjoittamiseen on syntynyt halusta palata oppiaineeni klassiseen kysymykseen käytännön työn ja tieteen suhteesta, mikä vie edelleen kysymyksiin sosiaalityön tiede- ja teoriakäsityksistä. Aiheeseen liittyvät pohdinnat nousivat jälleen esiin kandiseminaarin aikana ja sen ulkopuolella käydyissä tutkielmaan sisältyvään teoriaan liittyvissä keskusteluissa, joissa esiin nousi epätietoisuutta teorian roolista ja merkityksestä sosiaalityön tutkimuksessa. Nämä mietteet tuskin koskevat vain opiskelijoita vaan kumpuavat jostakin kauempaa. Kuten Mäntysaari, Pohjola ja Pösö (2009, 12) toteavat, sosiaalityön haasteena on ollut jäsentää tietoperustan teoreettista jäsentymistä sen omista lähtökohdistaan käsin. Siksi haluan löytää tutkielmassa tarkasteltavasta teoriasta juuri sosiaalityöhön ja sen tutkimukseen sovellettavia ulottuvuuksia ja pohtia sitä, minkälaisia teemoja niiden avulla on mahdollista käsitellä.

Koen saaneeni sosiaalityön opinnoistani melko pirstaleisen käsityksen professiostamme. Siten tavoitteenani on selventää erityisesti teorian paikkaa sosiaalityön osa-alueena saadakseni lisää tietoa siitä, mitä sosiaalityö tieteenä oikeastaan onkaan ja minkälaisen perustusten päälle käytännönkin työ rakentuu. Sosiaalityön opetuksessa on tähän mennessä painotettu alan ymmärryksen todentumista ”sitten käytännössä”, mikä näkyy käytäntölähtöisyyden kautta jäsentyvänä kurssitoteutuksina. Tämän rinnalla oppimisprojekti tuntuu pohjautuvan sille ajatukselle, että meidän pitäisi jo tässä vaiheessa oppia olemaan eräänlaisia teknisiä luovijoita byrokraattisten

ja hallinnollisten vaatimusten alla, kuitenkin ilman tilaa todellisen luovuuden muotoutumiselle. Aidon luovuuden rakentumiseen näen mahdollisuuden juuri filosofis-teoreettisen ymmärryksen ja ihmettelyn kautta, ja pidän hedelmällisenä ajatukseksi sitä, että tämän tapaiseen ajatteluun opetettaisiin ja kannustettaisiin entistä vahvemmin opintojen alusta saakka. Tällä hetkellä käytäntö ja teoria pidetään mielestäni kovin irrallisina toisistaan ja usein täysin eri kursseilla, jotka eivät välttämättä suoraan linkity juuri sosiaalityöhön. Pekkarinen ja Tapola-Haapala (2011, 201–202) painottavat teoreettisen keskustelun olevan oikeastaan keskustelua etiikasta: minkälaisen tiedon pohjalta asiakkaan elämään vahvasti vaikuttavia päätöksiä tehdään, minkälaisen lasien läpi asiakkaiden elämiä tulkitaan ja kuka määrittelee asiakastyön tavoitteita ja pyrkimyksiä? Tämän tapaisiin kysymyksiin tuskin päätyy pohtimaan vastauksia, jos siihen ei tietoisesti opettele.

Oletan, että teoreettisen ymmärryksen lisääminen rakentaa laajempaa käsitystä sosiaalityön kokonaisvaltaisesta ideasta, eli auttaa sosiaalityöntekijää hahmottamaan tekemäänsä työtä ja sitä sosiaalista maailmaa, jossa asiat tapahtuvat. Tutkielmassani aion tutkia sosiaalityön ja teorian suhdetta perehtymällä kriittiseen realismiin sosiaalityön suuntauksena. Kriittisen realismin valossa sosiaalityön huomio siirtyy irrallisesta yksilöstä yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen, maailmaan kaikkine ilmiöineen (Pekkarinen ja Tapola-Haapala 2011, 202).

Tutkimustehtävänäni on tarkastella sitä, miten sosiaalityötä ja kriittistä realismia käsittelevässä tutkimuksessa hahmotetaan ja käytetään tätä realismin suuntausta. Aloitan tutkielmani aiheeseen johdattelun jäsentämällä sosiaalityön tieteen, käytännön ja teorian suhdetta. Varsinaisissa käsittelykappaleissa tarkastelen laajemmin realististen perinteiden paikkaa sosiaalityön tutkimuksessa ja erityisesti sen muodostumista vastareaktionä konstruktionistiselle ajattelulle, sekä syvennyn tarkemmin kriittisen realismin käsitteeseen. Tulososiossa pyrin vastaamaan tutkimuskysymykseeni ja analysoimaan kriittisen realismin käyttöä sosiaalityön tutkimuksessa.

2 SOSIAALITYÖN JA TEORIAN SUHTEESTA

Sosiaalityö koostuu kolmesta osa-alueesta: tutkimuksesta, koulutuksesta ja ammattikäytännöstä, joiden yhteisenä tavoitteena on pyrkiä lievittämään sosiaalisia ongelmia (Mäntysaari 2006, 154). Voidaan kysyä, onko käytäntölähtöinen sosiaalityö tiedettä laisinkaan. Mäntysaaren ja Weatherleyn (2010, 183) mukaan sosiaalityö voi perustella tieteellisyyttään sillä, että sosiaalityöntekijöiden tietopohja on tieteellinen ja heidän työskentelytapansa muistuttavat tieteellistä ongelmanratkaisua. Sekä sosiaalityön- että tieteentekijät etsivät todisteita ja käyttävät samankaltaisia päättely- ja tiedonkeruumenetelmiä. Lisäksi sosiaalityö voi kuvata itseään soveltavaksi tieteeneksi, jossa ei niinkään sovelleta tiukkoja yhteiskuntatieteellisiä oppeja tai väittämiä, vaan pikemminkin muutamia yleisiin käsityksiin perustuvia tutkimusmenetelmiä. Tutkimuksessa pyritään kuvaamaan, analysoimaan ja ymmärtämään yhteiskunnallisia ja sosiaalisia olosuhteita, sekä arvioimaan erilaisten interventioiden tehokkuutta ja ehdottamaan uusia interventiomalleja. Sosiaalityössä hyödynnetään teorioilla laajasti eri tieteenaloilta, kuten filosofiasta, sosiologiasta, psykologiasta ja kasvatustieteestä.

Suomessa sosiaalityö on kehittynyt käytäntölähtöisestä huoltotyöhön tähtäävästä koulutuksesta akateemiseen, omaa tutkimusta tuottavaan sosiaalityöhön. Vaikka teoreettiset lähtökohdat ovat muotoutuneet monitieteisesti ja perusteet ovat vahvasti sosiologiassa (Mäntysaari & Weatherley 2010, 190), on sosiaalityössä ollut jo 1900-luvun alussa omia edelläkävijöitä, jotka ovat olleet niin teorian kehittäjiä kuin käytännön toimijoita. Varhaisia kehittelijöitä ovat olleet tunnetusti esimerkiksi Mary

Richmond ja Jane Addams, jotka havainnoimalla oman aikansa yhteiskunnallisia aikalaiskeskusteluja, sosiaalisia kysymyksiä ja ongelmia, kykenivät vastaamaan niihin kehittämällä alan sisältöä, käsitteitä ja käytäntöjä, sekä kokeilemaan ja soveltamaan niitä käytännössä. (Rauhala & Harrikari 2020, 100.)

Sosiaalityössä tullaan hakemaan teoreettisia näkemyksiä jatkossakin muilta tieteenaloilta, mutta se kykenee enenevässä määrin hyödyntämään sosiaalityön omien tutkijoiden ja kasvavan yhteisön luomia teorioita ja tutkimustuloksia, sekä kehittämään niitä aiempien teorioiden pohjalta tai niiden vastakohtana (Mäntysaari & Weatherley 2010, 193). Vaikka diversiteetti on tieteen lähtökohta ja voimavara, on tieteen pyrkimyksenä yhtä lailla luoda mahdollisimman systemaattinen ja järjestelmälliseen tiedontuotantoon, logiikkaan ja argumentointiin perustuva käsitys todellisuudesta. Tieteellinen mieli ei tyydy hajanaisiin paloihin, vaan pyrkii kokonaisvaltaisiin selityksiin. (Göppner & Hämäläinen 2007, 280.)

Näen tässä kohdassa olennaisena selventää sosiaalityön teorian ja itseymmärryksen välistä merkityssuhdetta. Itseymmärrys vaikuttaa ammatin teoreettisiin ja käytännöllisiin lähtökohtiin (Hämäläinen & Toikko 2020, 275) ja toisaalta teoriapohjan moninaisuus tekee sosiaalityön tieteellisestä ja opillisesta pohjasta hajanaisen rakennelman ja hankaloittaa sosiaalityön selkeää määrittelyä (Leinonen 2020, 24–25). Göppnerin ja Hämäläisen (2007, 281) mukaan epäyhtenäisestä teoreettisesta sekamelskasta seuraava rakenteellinen epäsystemaattisuus aiheuttaa vaikeuksia yhtenäisen tieteellisen järjestelmän kehittämisessä. He esittävät tämän olevan vältettävissä teorian ja käytännön vastavuoroisuuden vahvistamisella, minkä tulisi perustua sosiaalityön oman tieteellisen pohjan systemaattiseen analyysiin. Jos teoreettisia yhtäläisyyksiä ei ole saatavilla, sekä tiedon tuottamiseen tähtäävä tutkimus että opetussuunnitelmien teoreettinen perusta jäävät hajanaisiksi.

Hämäläinen ja Toikko (2020, 275) jäsentävät tätä monimuotoisuuden rakentumista erilaisten sosiaalityön historiallisten ajatusmallien kautta ja peräänkuuluttavat teoreettisen itseymmärryksen hahmottumista juuri historiantuntemuksen kautta.

Sosiaalityön itsetietoisuutta he luonnehtivat reflektiiviseksi ja ammatin teoreettisiin ja käytännöllisiin perusteisiin kantaa ottavaksi. Toisaalta niin itseymmärrykseen kuin teoreettisuuteen liittyvää hajanaisuutta voidaan ymmärtää jatkuvaan yhteiskunnalliseen muutokseen vaadittavan reagoinnin tarpeen kautta (Payne 2014). Sosiaalityön sisällöllistä määrittelyä voidaan hahmotella suhteessa yhteiskunnalliseen tilanteeseen, mutta varsinaisen professionaalisen itseymmärryksen nimittäjäksi nousee sisäiset opilliset keskustelut niin teoreettis-metodologisista linjauksista kuin kuvaukset siitä, miten sosiaalityö haluaa vastata yhteiskunnan sille asettamaan tehtävään (Hämäläinen ja Toikko 2020, 292, 295).

Riippumatta yhteiskunnallisesta tilanteesta tai poliittisesta ilmapiiristä, sosiaalityöntekijät työskentelevät ihmisten vaikeimpien tilanteiden parissa. Jos tämä työ halutaan tehdä hyvin, on pyrittävä saamaan selvää ihmisistä ja heidän sosiaalisista ympäristöistään. Tämän takia on houkuttelevaa soveltaa tietoa aina humanistisista tieteistä kulttuurintutkimukseen, mikä saattaa johtaa sekalaisiin tieteellisiin käsityksiin ja yleisen konsensuksen puutteeseen. (Howe 1987, VII.) Sosiaalityön tutkimukselle ominainen kaksoisfokus, eli keskittyminen niin rakenteisiin kuin yksilöön, on johtanut siihen, että teoreettisen merkityksen kautta läheisimmät suhteet ovat muodostuneet sosiologiaan ja psykologiaan. Samalla sosiaalityö itsessään on ajautunut kiistanalaiseen asemaan. Vahvasti muihin tieteenaloihin nojautuminen saattaa luoda yleistä käsitystä oman teoreettisen perustan puutteellisuudesta. Tieteenalojen rajat tosin ovat uudelleenneuvoteltavissa ja alan valta ja auktoriteetti on muutoksessa. Yhteiskuntatieteissä sosiaalityö on nähty teknistä tai soveltavaa tutkimusta tekevänä haaranä, jolla on ollut alisteinen asema. Toisaalta alan uskottavuutta luo sille asetettu vastuu sosiaalisista ongelmista, ja sellainen tiedontuotannon tapa, johon liittyy ongelmien ratkaisu ja tieteiden välinen integratiivisuus. (Orme & Briar-Lawson 2010, 50.)

On niitä työntekijöitä, jotka käsittävät sosiaalityön arvojen ja erilaisten linjausten mukaan muotoutuvana toimintana, sekä niitä, jotka perustavat käytäntönsä vahvemmin tieteeseen ja näyttöön. Käytännössä useimmat sosiaalityöntekijöistä

perustavat tietopohjansa muutamalle teorialle ja metodille, joiden lopullinen valinta saattaa heijastua joko henkilökohtaisista mieltymyksistä, vallitsevasta ideologisesta ilmapiiristä tai työorganisaation virallisista linjauksista. (Howe 1987, VIII.) Tämä saattaa johtaa siihen, että työssä kohdattavia ongelmia ajatellaan vain hyvin kapeasta näkökulmasta, kun taas laajempi teoriakanta antaisi mahdollisuuden kohdata ongelmia eri tavoin. Ymmärryskulmaa muuttamalla niin ihmiset, ongelmat ja tilanteet kuin toimintamahdollisuudetkin saadaan asettumaan eri valoon, jolloin maailma muuttuu sujuvamman tuntuiseksi. (Howe 1987, 1.)

Sosiaaliseen muutokseen ja oikeudenmukaisuuteen tähtäävä tutkimus yhdistettynä ammatin ihmisoikeusperustaisuuteen synnyttää vaatimuksen epistemologisten ja poliittisten käsitysten pohtimiseen, sillä teoritonta tai arvovapaata tietoa ei ole olemassa. Tämän takia on oltava selvillä omista käsityksistä ja uskomuksista, jotka ohjaavat suhdetta tutkittaviin ilmiöihin. (Pease 2010, 111.) Epistemologisen ulottuvuuden huomioon ottaminen tarkoittaa tiedon luonteen ja validiteetin tarkastelemista, sekä niiden taustalla vaikuttavien olettamuksien julkilausumista (Rauhala & Harrikari 2020, 76). Epistemologiset ajatteluperinteet suomalaisessa sosiaalityössä ovat viime vuosikymmeninä kietoutuneet pääosin (sosiaalisen) konstruktionismin ympärille (Mäntysaari & Lassila, 2018, 189). Tämän paradigman rinnalle on toivottu enemmän keskustelua vaihtoehtoisten metateorioiden ontologisista ja epistemologisista eroista (Pekkarinen ja Tapola-Haapala 2009, 183–184). Yhdeksi näkökulmaksi, tai kuten Mäntysaari ja Lassila (2018, 190) ilmaisevat: kilpailijaksi, on noussut kriittinen realismi.

3 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Kandidaatintutkielmani tutkimusmenetelmäksi muodostuu käsiteanalyyttinen kirjallisuuskatsaus. Kirjallisuuskatsauksen keinoin perehdyn kriittiseen realismiin yleisemmällä tasolla, kun taas käsiteanalyysin avulla jäsenän tarkemmin käsitteen ilmenemistä ja ymmärrystä sosiaalityön tutkimuksessa.

Puusan (2008, 38) mukaan kaikki tutkimus edellyttää käsitteiden analysoimista edes joillakin tavoin, mutta käsitetutkimusta voidaan pitää myös itsenäisenä tutkimusotteena, jossa käsitteen analyysi luo ytimen tutkimuksen metodille. Kirjallisuuskatsaus puolestaan on menetelmä, jossa yksittäisiä tutkimuksia kootaan yhteen ja niistä luodaan uusi kokonaisuus (Laaksonen, Kuusisto-Niemi & Saranto 2010, 28). Se vahvistaa tieteilijän identiteettiä ja oman tieteenalan tuntemusta ohjaamalla tutkijaa perehtymään alansa keskeisiin keskusteluihin ja sisältöihin (Salminen 2011, 22).

Salminen (2011, 6) esittää, ettei kirjallisuuskatsaus ole yksi ainoa menetelmä, vaan se sisältää eri tyyppisiä: systemaattisen kirjallisuuskatsauksen, kuvailevan kirjallisuuskatsauksen sekä meta-analyysin. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on jakautunut kahden eri orientaatioon, narratiiviseen ja integroivaan katsaukseen. Mukailen tutkielmassani integroivaa kirjallisuuskatsausta.

Integroiva kirjallisuuskatsaus sallii erilaisista metodisista lähtökohdista muodostetut tutkimukset analyysin pohjaksi (Salminen 2011, 8). Menetelmän sisällä on mahdollista käyttää erilaisia lähestymistapoja aiheeseen liittyvien elementtien kuvaamiseksi.

Integroivan katsauksen avulla voidaan luoda yhteenveto tutkimuksen aihetta koske-
vasta aiemmasta teoreettisesta kirjallisuudesta ja syntetisoida näkökulmia syste-
maattiseksi tietopohjaksi. (Whittemore & Knaft 2005, 552.)

3.1 Käsiteanalyysi

Koska kriittisen realismin käsitettä ei ole käytetty sosiaalityön tutkimuksessa kovin-
kaan paljoa eikä sen käyttötavat näytä vakiintuneen tiettyihin raameihin, koen mie-
lekkääksi soveltaa juuri käsiteanalyyttistä menetelmää sosiaalityön ja kriittisen rea-
lismien suhteen jäsentämiseksi.

Käsiteanalyysi on tutkimustapa, jonka keinoin voidaan selkeyttää ja pyrkiä ymmär-
tämään tutkimuksen kohteena olevaa käsitettä, siihen liitettyjä merkityksiä ja määri-
telmiä, sekä tehdä eroa sen lähikäsitteisiin (Puusa 2008, 36, Takala & Lämsä 2001,
374). Kaikkien tutkimusten voidaan nähdä rakentuvan käsitteidensä varaan, jolloin
niiden teossa on edellytyksenä edes jonkinlainen käsitteiden analyysi. Kun tutkija
ymmärtää käyttämänsä käsitteet ja niiden sisältämät merkitykset, kykenee hän pe-
rustelemaan ja rajaamaan valintojaan paremmin. Tällöin tutkimus jäsentyy johdon-
mukaiseksi ja ymmärrettäväksi. (Puusa 2008, 38.)

Osa tutkijoista pitää käsiteanalyysia synonyyminä käsitetutkimukselle, kun taas osa
näkee niiden olevan erotettavissa toisistaan. Käsitetutkimus nähdään laajempänä ja
sisältävän käsitteiden analysoinnin ja syntetisoinnin lisäksi myös tutkimuksellisia lä-
hestymistapoja, kuten eri lähtökohdista laadittujen tutkimusten oletuksia tutkittavan
käsitteen merkityksestä ja luonteesta. (Puusa 2008, 38.)

Käsitetutkimuksen päähaaroiksi käsitetään perinteinen käsiteanalyysi ja tulkitseva
käsitetutkimus (Takala & Lämsä 2001, 372). Nuoposen (2009, 315–317) mukaan
Näsi (1980) esittää perinteiselle käsiteanalyysille mallin, jonka toteutus alkaa tieto-
pohjan muodostamisella. Seuraava vaihe mallissa on ulkoinen analyysi, jossa tarkas-
tellaan ja tehdään eroa lähikäsitteisiin. Viimeinen kohta käsiteanalyysin mallissa on

päätelmien muodostaminen. Näin pintapuolisesti tämä malli näytti omaan tutkielmaani soveltuvalta, mutta koska Näsi näkee käsiteanalyysin ensisijaisina tavoitteina jonkin käsiteongelman ratkaisemisen tai jopa uuden käsitteen luomisen, ymmärsin ettei tämä sovellu omiin tarkoituksiini yhtä hyvin kuin tulkitseva käsitetutkimus.

Takala ja Lämsä (2001) kirjoittavat tulkitsevasta käsitetutkimuksesta organisaatio- ja johtamistutkimuksen lähtökohdista. Heidän kirjoituksensa on kuitenkin yleisempi kuvaus tästä tutkimusmetodista, eikä se asetu ainoastaan kyseisen tieteenalan kontekstiin, joten näen mahdollisena menetelmän sovellukset myös muiden tieteenalojen, kuten sosiaalityön käyttöön.

Tulkitsevan käsitetutkimuksen aineisto muodostuu kirjoitetuista teksteistä, jotka ovat olemassa tutkijasta riippumatta. Se on siis tutkimusta, joka pyrkii tulkitsemaan ja kehittelemään toisten kirjoittajien tekstien sisältämien käsitteiden määritelmiä niiden ymmärryksen laajentamiseksi. Tulkitsemisella tarkoitetaan tässä yhteydessä käsitteen merkityksen tutkimista jostakin teoreettisesta näkökulmasta. Näin on mahdollista löytää sellaisiakin merkityksiä, joista käsitteen luoja tai määrittelijä ei ollut itsekään välttämättä tietoinen. Tutkimusprosessi on kehämäinen, eli tulkinnan edetessä tutkija tarkastelee sekä tutkimaansa käsitettä että itse tekemiään tulkintojaan kriittisesti reflektoiden, jolloin aiempiin tulkintoihin palataan jatkuvasti samalla uusien tulkintoja luoden. Tieteelliseen toimintaan sisältyvä tulkinta on merkitysten etsimistä, ja merkitysten syntyminen on prosessi, jossa teksti, tulkinta ja tulkitsija muodostavat keskenään vuorovaikutteisen suhteen. (Takala & Lämsä 2001, 375–378, 274.) Ymmärrys käsitteestä ja sen merkityksestä siis syvenee vähitellen.

Teoreettisen näkökulman rooli käsitetutkimuksessa on asettaa viitekehys, joka auttaa tietojen keräämisessä, helpottaa tulkintaa sekä kuvata sitä tieteellistä keskustelua, johon tutkimus liittyy. Tulkitsevassa käsitetutkimuksessa lähestymistapa voi olla joko tiukasti teoreettinen tai enemmänkin käsitteistä ja niiden määritelmistä lähtöisin. Käytännössä lähestymistavat ovat usein sekoittuneina. Tuloksena tulkitsevassa käsitetutkimuksessa on teoreettiseen viitekehykseen sidottu merkitystulkinta

tutkitusta käsitteestä. Asioiden mekaaninen luokittelu ei ole tulkitsevaa käsitetutkimusta, vaan tavoitteena on kytkeä käsite osaksi jotakin laajempaa tieteenalan substanssia koskevaan keskusteluun. (Takala & Lämsä 2001, 380–382.) Oman tutkielmani teoreettinen viitekehys rakentuu metateoreettisuudesta, eli teorian teoriasta: pohdinnoista sosiaalityön teoriasuhteesta, katsauksesta kriittinen realismi -teoriaan sekä sen merkityksen analysointiin sosiaalityön tutkimuksissa.

Tulkitseva käsitetutkimus voidaan jakaa neljään lajiin, joista muodostan tiiviin yhteenvedon seuraavassa kaaviossa. Vaikka omaa tutkielmaani ohjaa teoreettisuus, tutkeuden analyysivaiheessani pikemminkin heuristiseen tulkitsevaan käsitetutkimukseen, sekä kuvailevaan tulkitsevaan käsitetutkimukseen. Aineistoni on määrältään pieni, mikä omalta osaltaan estää tulkinnan hajoamista, eikä analyysi tällöin vaadi tiukan teoriaraamin luomaa jäntevyyttä. Huomioitava on myös tutkimuskysymyksemi asettamat suuntaviivat tulkintaa tehdessä.

Heuristinen tulkitseva käsitetutkimus	Tulkinnassa painottuu avoin lähtökohta ja heuristisuus, teoria ohjaa vain väljästi
Teoriaa seuraileva tulkitseva käsitetutkimus	Tulkinta sisällytetään teoreettisen viitekehysten sisälle
Kuvaileva tulkitseva käsitetutkimus	Tavoitteena kokonaisvaltaisen ja ymmärrettävän kuvan luominen käsitteestä ja siihen liitetyistä merkityksistä
Kriittinen tulkitseva käsitetutkimus	Kriittinen tulkinta käsitteen merkityksenannoista voi paljastaa esimerkiksi siihen liitetyjä ideologisia latauksia ja valtasuhteita

Taulukko 1: Käsitetutkimuksen neljä lajia (Takala ja Lämsä 2001, 185–186)

3.2 Tiedonhaku ja aineisto

Sosiaalityön ja teorian suhdetta käsittelevässä osiossa pääsin aiheen äärelle JYKDOK, ARTO ja SAGE -tietokantojen kautta. Käytin seuraavanlaista hakulauseketta ja sen eri muotoiluja: sosiaalityö OR "social work" AND teoria OR theory AND käytäntö

OR practice. Realismia ja kriittistä realismia tutkiessani käytin pääosin hauis-
sani "critical realism" AND "social work" -termejä eri yhdistelmin, myös suomeksi.

"Kriittinen realismi" AND sosiaalityö -haulla löytyi JYKDOK:sta sosiaalityön teori-
aan liittyvien kokoelmateosten ja pro gradu -tutkielmien lisäksi muutamia väitöskir-
joja. Päädyin valitsemaan aineistokseni juuri tämän tutkimustyyppin, sillä niissä teori-
oiden valintaa näytettiin pohtivan usein tarkasti. Tutkielmani koostuu seuraavasta
aineistosta:

Tekijä	Tutkimuksen nimi	Tutkimuksen tarkoitus
Alho, Sirkka (2017)	”Perheiden tukena: tutki- mus kasvatus- ja perheneu- volatyöstä ja kollektiivi- sista identiteetistä asiantun- tijoiden tulkitsemina”	Perheneuvolatyön kollektiiv- isen asiantuntijuusidenti- teettien tarkastelu ja niiden asettuminen suhteessa sosi- aalisiin ulottuvuuksiin ja ai- kaan
Pekkarinen, Elina (2010)	”Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu: Viisi tapaus- tutkimusta kuudelta vuosi- kymmeneltä”	Toistuvasti rikoksiin syyli- listyneiden lasten aseman, sosiaalisten suhteiden ja ar- jen rakenteiden selvitys las- tensuojeluprosessia tarkas- telemalla
Svenlin, Anu-Riina (2020)	”Kannatteleva ja jännittei- nen tukiperhetoiminta: las- tensuojelun tukiperhetoim- innan käyttöteoria ja tuki- suhteet”	Tukiperhetoiminnan tarkas- telu lastensuojelun avo- huollon tukitoimena
Tapola-Haapala, Maria (2011)	”Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina: tutkimus erikoistumiskou- lutuksesta Margaret Arche- rin teorian valossa”	Sosiaalityön erikoistumis- koulutukseen osallistuvien ammattillisen itseymmär- ryksen, ammatillisten ta- voitteiden ja niiden toteut- tamisen toimintympäristö- jen tarkastelu

Taulukko 2: Aineisto

4 REALISMI, KRIITTINEN REALISMI JA SOSIAALITYÖ

4.1 Sosiaalitieteiden realistinen perinne

Sosiaalitieteelliseen keskusteluun on jo pitkään kuulunut konstruktionismin ja realismin välinen kiista, minkä takia on syytä aloittaa realismin kuvaus taustoittamalla suuntausten välistä suhdetta. Tämä sosiaalista todellisuutta, sen ilmiöitä, tuottamista, ontologiaa ja tieteellisen tutkimuksen tavoitteiden määrittelyä koskeva yhteiskuntateoreettinen vastakkainasettelu on luonut perusteet myös kriittisen realismin kehitykselle, joka on toiminut vastareaktionä radikaalille skeptisyydelle ja relativismille, ja jonka tavoitteena on ollut luoda ontologista ja epistemologista keskustelua sosiaalitieteisiin. (Kuusela 2009, 9–11.) Kriittinen realismi on uudehko suuntaus, joka on kuitenkin löytänyt kannattajansa ja paikkansa, erityisesti yhteiskuntatieteissä ja psykologisissa tieteissä vaihtoehtona postmodernismille ja muille konstruktivistisille näkökulmille (Houston 2001, 849). Sosiaalityön ollessa soveltava ja laadulliseen tutkimukseen painottuva tieteenala, on sosiaalisen konstruktionismin asema tieteenfilosofiana edelleen vahva (Mäntysaari ja Lassila 2018, 188).

Laajasti käsitettynä realismilla tarkoitetaan sellaisia filosofisia näkemyksiä, jotka käsittävät maailman ihmismielestä riippumattomana (Pekkarinen ja Tapola-Haapala 2009, 185). Mäntysaari (2006, 140) käsittää realistisen tutkimuksen eroavan ei-realistisesta tutkimuksesta erityisesti sen teoreettisuuden kautta mahdollistuvana kriittisenä, eettisyyttä korostavana orientaationa.

Sosiaalisessa konstruktionismissa puolestaan nähdään maailma sosiaalisesti muotutuneena vuorovaikutuksen ja kielen avulla. Konstruktionistit painottavat tapahtumien tilannesidonaisuuden merkitystä, eli sosiaalista maailmaa pidetään erilaisena riippuen historiallisesta ja kulttuurisesta kontekstista. Yhteiskunnan ei nähdä sisältävän itsenäisiä rakenteita, vaan sen sijaan sosiaalisesta maailma on relativistinen ja subjektiivinen, josta saatava tieto ja käsitykset ovat aina suhteessa johonkin. Konstruktionismin perusolettamukset voidaan jakaa kahteen laajempaan näkökulmaan: toinen niistä korostaa inhimillistä toimijuutta (human agency) sosiaalisen maailman muodostumisessa, jolloin toimija nähdään kyvykkäänä toimijana riippumatta sosiaalisten rakenteiden luomista rajoitteista, kun taas toinen näkökulma painottaa diskurssin roolia kokemuksen muovaamisessa. Jälkimmäinen ajatus on peräisin Michel Foucault'ltä, joka on nostanut esille käsitystä sellaisesta yhteiskunnasta, jota kieli, diskurssit ja valta muokkaavat. (Houston 2001, 846–847.) Tiukassa konstruktionismissa objektiivinen todellisuus nähdään epäoleellisena konseptina ja löyhemmässäkin versiossa sosiaalityössä kohdattavat ilmiöt, kuten sosiaaliset ongelmat, nähdään vain sosiaalisesti rakentuneina konstruktioina (Pekkarinen ja Tapola-Haapala 2009, 191). Konstruktionismin kritiikki kohdistuu useimmiten kulttuurirelativismiin oikeutukseen sekä sen kyvyttömyyteen tarjota normatiivisia perusteita ja teorioita (Houston 2001, 847–848). Mäntysaari (2006, 156–157) ei näe tiedon tuotannon sosiaalisen luonteen oikeuttavan sitä, että relativistisesti suuntautuneet tutkijat päättelevät todellisuudesta olevan mahdotonta saada tietoa ja että tieteen esittämiä totuusväittämiä ajatellaan vain kulttuurisidonnaisina.

Vaikka sosiaalisella konstruktionismilla on omat heikkoutensa, on huomioitava konstruktionististen näkemysten merkitys sosiaalityössä, sillä sosiaalityöhön kuuluu pohjimmiltaan aina sellainen lähestymistapa, joka merkityksellistää ihmisen omaa kokemusta ja näkökulmaa. Näistä näkemyksistä on pidettävä kiinni, mutta myös rakenteen merkitys on otettava huomioon sosiaaliseen maailmaan vaikuttavana tekijänä. (Houston 2001, 848.) Asiakastyössä konstruktionismin etuna voidaan nähdä esimerkiksi huomion kiinnittyminen vuorovaikutukseen ja tulkintoihin sisältyvän

vallan paljastamiseen, mutta universaalia asiantuntijatietoa ja tilanteiden totuudenmukaista kuvausta välttelevä joutuu toisaalla kohtaamaan relativistisen ajattelun ja juridististen vaatimusten synnyttämiä ristiriitatilanteita (Pekkarinen ja Tapola-Haapala 2009, 190–191).

Realismi ei ole yksi yhtenäinen suuntaus, vaan se sisältää useita, keskenään ristiriitaisiakin paradigmoja. Pääsuuntauksina voidaan nähdä episteemisyyskysymyksen suhteen vastakkaiset realismit: metafyyminen (maailma nähdään radikaalisti ei-episteemisenä, eli on olemassa havainnoista riippumaton todellisuus) ja sisäinen realismi (maailma nähdään episteemisenä). (Mäntysaari 2006, 145–146.) Käsitteellistäminen, käsitys kerrostuneesta todellisuudesta ja teorian välttämättömyys painottuvat realismia edustavien tutkijoiden keskuudessa. Niin empiristin kuin realistin mielestä teoria puhuu todellisuudesta, mutta realistille todellisuus ulottuu havaintomaailman yli. Realismin erottaa empirismistä juuri käsitys todellisuuden kerrostuneesta luonteesta, jossa maailma nähdään koostuvan toisiaan täydentävistä tasoista. (Kuusela 2006, 10–11, Töttö 2006, 46.) Kriittisessä realismissa ajatellaan empiiristen havaintomahdollisuuksien lisäksi olevan mahdollista tutkia näitä suorien havaintojen ulkopuolisia ilmiöitä, sekä tehdä niitä näkyväksi. Teoria myöntää totuuteen pääsemisen haastavuuden, mutta hylkää relativismin. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 184.) Kriittinen realismi haastaa konstruktionismin, kuten myös sosiaalityön palaamaan ”syvällisyyteen” (Houston 2001, 845).

Sosiaalitieteissä kriittisen realismin kannattajat ovat tavoitelleet keskustelujäseniä sosiaalitieteiden ontologiasta ja epistemologiasta eli kysymyksiä siitä, mitä on olemassa ja miten tietoa on mahdollista saada. Näiden kysymysten avulla voidaan saavuttaa syvempää ymmärrystä sosiaalitieteiden objektiivisuudesta, selittämisestä ja tieteellisistä teorioista. Ontologinen tarkastelu luo perustellun näkemyksen sosiaalisen todellisuuden toiminnasta, jolloin voidaan rakentaa edellytyksiä todellisuuden ilmiöiden selittämiseksi, sekä muotoilla käytännössäkin toimivia teorioita. (Kuusela 2006, 10–11.)

4.2 Kriittinen realismi

Kriittinen realismi korostaa kerrosmaista ontologiaa ihmisiä, ilmiöitä ja yhteiskunnan toimintaa selittäessä ja sen avulla voidaan tutkia toimijan ja rakenteen välistä vuorovaikutusta. Suuntaus voidaan nähdä sosiaalitieteissä niin filosofiana kuin yhteiskuntateorianana, jonka juuret paikantuvat filosofi Roy Bhaskarin ja Rom Harrén tuotantoihin 1970- ja 1980-luvulle. Realistista näkökulmaa sosiaalitieteisiin on kehittänyt merkittäväällä tavalla Margaret S. Archer. (Kuusela 2001, 11–13, 77, Houston 2010, 75.)

Bhaskar kutsui suuntausta transsendentaaliseksi realismiksi, joka nimettiin jälkikäteen muiden teoreetikoiden toimesta kriittiseksi realismiksi. Hän pitää tieteen olennaisimpina tutkimuskohteina mekanismeja ja rakenteita, jotka saavat aikaan erilaisia ilmiöitä. Nämä rakenteet voivat olla havaintojemme ulkopuolella, mutta niistä voidaan tulla tietoisiksi soveltuvien teorioiden avulla. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 185–186.) Kriittisen realismin sisältävä transsendentaalisen ulottuvuus tarkoittaa sitä, että tieteen tutkimia asioita pidetään mielestä riippumattomina ja ei-havaittavien tekijöiden ajatellaan vaikuttavan maailman toimintaan (Kuusela 2006, 12, 225). Suuntaus nojaa metafyyssiseen realismiin, jossa tunnustetaan empiirisistä havainnoista riippumattomat ilmiöt, niiden olemassaolo, sekä tieteen mahdollisuudet niiden todellisen olemuksen paljastamiseksi. (Mäntysaari 2006, 145–146, Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 18.)

Bhaskarin omaksuma realismi liittyy hänen näkemykseensä todellisuuden olemassaolosta, joka on riippumaton ajatuksistamme tai käsityksistämme (Houston 2001, 850). Tämä todellisuuden voidaan katsoa koostuvan kolmesta alasta (domain): reaalisesta, aktuaalisesta ja empiirisestä, toisin sanoen todellisesta, tapahtumien maailmasta, sekä kokemusten alueesta. Reaalisen ala sisältää rakenteet ja mekanismit, sekä kaiken muun, mikä on olemassa riippumatta ihmisen havainnoista ja kyvystä ymmärtää niitä. Aktuaalinen ala muodostuu näiden reaalisien alaan kuuluvien mekanismien aiheuttamista tapahtumista. Näitä tapahtumia voidaan joko havaita tai ne

voivat jäädä havaitsematta. Empiirisellä alalla havaintoja voidaan tehdä ja työstää, sillä ne ovat yhteydessä ihmisen havaintoihin ja kokemuksiin. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 187, Kuusela 2006, 10, Tapola-Haapala 2011, 18) Aktuaaliseen alaan sisältyvillä kausaalisuuksilla on Bhaskarin työssä keskeinen ja ainutlaatuinen merkitys. Vaikka nämä eivät välttämättä ole suoraan havaittavista, ovat ne silti todellisia, koska ne aiheuttavat tapahtumia. Näkymättömän kausaalimekanismin olemassaolo on hyväksyttävä, jotta voidaan antaa tyydyttävä selitys ilmiöiden tapahtumiselle. (Houston 2001, 850.) Teoria on realistille erityisen tärkeä asia, sillä mekanismit ovat samaan aikaan teoreettisia, mutta oikeissa olosuhteissa testattavia (Töttö 2006, 56).

Emergenssillä viitataan ilmiöiden ominaisuuksiin, joita ei voida palauttaa rakennosiin. Sitä voidaan käyttää kuvaamaan yksilön, sosiaalisten ryhmien ja yhteiskunnan välistä suhdetta, jossa emergenteillä ominaisuuksilla selitetään sosiaalisten järjestelmän toimintaa ja säännönmukaisuuksia ilman, että kaikkea supistetaan tai palauteaan yksilötoimijoiden ominaisuuksiin tai siirretään yksilöiden yli kollektiivisille rakenteille toimijoista riippumattomia voimia. (Kuusela 2009, 92, 220.) Emergenssin käsitteen avulla voidaan irtautua makro-mikro-käsityksestä, sillä realistille elämistason maailma ja laajempi systeemi eivät ole toisistaan irrallisia vaan jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Kriittisessä realismissa tunnustetaan itsenäisten tasojen olemassaolo. Nämä tasot ovat ontologisesti erilaisia entiteettejä. Toimijan ja rakenteen tasolla ilmenee siis laadullisesti erilaisia emergentejä ominaisuuksia, eikä niitä voida palauttaa toisiinsa. (Mäntysaari 2009, 152–153, Archer 1995, 11.)

Sosiaalityön teoriassa ja tutkimuksessa emergenssin käsitettä voidaan hyödyntää esimerkiksi silloin, kun halutaan tarkastella positioiden muodostamien emergenttien rakenteiden yhteyttä sosiaalisiin ongelmiin (Mäntysaari 2006, 154). Emergenttien voimien vuoksi kriittiseen realismiin tukeutuvien tutkimusten on oltava avoimia erilaisille selityksille, sekä tunnustettava satunnaisuuden olemassaolo (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 187). Kriittinen realismi siis hahmottaa maailman ja todellisuuden luonteen kerrostuneena. Tällä tarkoitetaan maailman koostuvan itsenäisistä,

eri säännönmukaisuuksia noudattavista emergenteistä tasoista. Sosiaaliset ilmiöt nousevat biologisen kautta aina kemiallisesta ja fysikaalisesta kerrostumasta saakka. (Kuusela 2006, 221.) Tällaisessa kerrostuneessa todellisuudessa tapahtumaprosesseja ja muutoksia saavat aikaan rakenteissa sijaitsevat generatiiviset mekanismit, eli sellainen kausaalisuus, joka tuottaa vaikutuksia, seurauksia tai havaittavia tapahtumia. (Bhaskar 1986, 27, 33, Niiranen 2009, 194–195.) Näiden generatiivisten mekanismien tunnistamiseksi tarvitaan tutkimusta, sillä ne saattavat itsessään olla vaikeasti havaittavissa, vaikka niiden seuraukset olisivatkin hyvin konkreettisia. (Niiranen 2009, 194–195, Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 188.)

Kriittisessä realismissa sosiaalisten tapahtumien nähdään tapahtuvan avoimessa järjestelmässä, jossa on mahdollisuus ennustamattomille tapahtumille ja muutoksille. Toisin sanoen maailman nähdään koostuvan heterogeenisista järjestelmistä, joilla kullakin on omat erilliset mekanisminsa. Tällöin hyväksytään siis se, että tarkkoja ennusteita tapahtumista ei voida tehdä, jolloin voimme vain olettaa, että nämä vastakkaiset mekanismit tuottavat tendenssejä, joita voimme yrittää ymmärtää ja selittää. Kriittinen realismi ei siis kannata kovaa determinismia, eli ajatusta täydellisistä lainalaisuuksista ilmiöiden selittämisessä ilman sattuman mahdollisuutta. (Houston 2001, 850.) Pekkarinen ja Tapola-Haapala (2009, 189) puoltavat näkemystä sellaisesta avoimesta maailmasta, joka sisältää myös sekä suljettuja systeemejä että pseudosysteemejä, jotka ovat jotakin näiden väliltä. Nämä ovat riippuvaisia jatkuvasta sosiaalisesta toiminnasta, joten niitä voidaan muuttaa ja lakkauttaa toiminnan keinoin. Kuusela (2009) argumentoi samankaltaisen suhteellisen avoimen järjestelmän puolesta, jossa teorioita voidaan käyttää koettelemaan havaittavia säännönmukaisuuksia (Kuusela 2009, 74). Nämä avoimen maailman vastakkaisten mekanismien tuottavat tendenssit voivat ilmentyä niin biologisella tasolla kuin esimerkiksi sosiaalisella tasolla. Sosiaalisella tasolla ne voivat olla yhteiskunnallisia mekanismeja, jotka tuottavat ihmisten elämänmahdollisuuksiin vaikuttavia seurauksia. Kun konstruktionistisessa lähestymistavassa kaikenlaiset käsitykset hyväksytään ja niitä pidetään tasevertaisina, kriittisessä realismissa ollaan avoimia vääristyneiden käsitysten

mahdollisuudelle, eikä ihmisen tunnusteta koskaan saavan täysin tarkkaa kuvaa sosiaalisesta maailmasta. (Houston 2001, 850–851.)

Bhaskar ei kuitenkaan käsitä ihmisen olevan täysin erilaisten mekanismien armoilla, vaan pitää ihmistä aktiivisena toimijana, joka voi muuttaa sosiaalista maailmaa ja muuttua itsekin sen prosessin kautta. Konstruktivistinen ajatus arkimaailman muuttamisen mahdollisuudesta siis tunnustetaan, mutta kriittinen realismi tarjoaa sellaisen kokonaisemman kuvauksen yhteiskunnallisesta elämästä, jossa tunnustetaan tämän lisäksi myös rakenteellisten tekijöiden rooli. (Houston 2001, 851.)

4.3 Kriittinen realismi sosiaalityön tutkimuksessa

Mäntysaari (2009) näkee realismin mahdollisuudet sellaisen sosiaalityön tietoperustan kehittämisessä, jossa halutaan paneutua tieteellisen ajattelun perusteiden filosofiaan ja tehdä teoreettisuuden mahdollistavaa kriittisesti ja eettisesti orientoituvaa tutkimusta, jossa nähdään ihmisen ja sosiaalisten ongelmien yhteys yhteiskunnallisiin rakenteisiin, luontoon ja historiaan (Mäntysaari 2009, 137, 140). Todellisuuden kiistattomuuteen nojaava lähtökohta ajaa näkemään sosiaaliset ongelmat todellisina ilmiöinä, joista on mahdollista saada muutakin tietoa kuin erilaisia tulkintamahdollisuuksia. Tämä luo mahdollisuuksia ongelmien ehkäisyyn ja poistamiseksi. (Pekkari-
nen ja Tapola-Haapala 2009, 191.)

Kriittinen realismi on sosiaalisia rakenteiden vaikutusta korostavaa vastapuhetta yksilöä esiin nostavalle ja sitä vastuuttavalle näkökulmalle. Yksilön ja rakenteiden suhdetta ei kuitenkaan nähdä deterministisen rajoittavana, vaan yksilöt nähdään kyvykkäinä toimijoina emansipaatioon, eli vaikuttamaan niin sosiaalisten rakenteiden kuin toistensa välisien suhteiden purkamiseen, rakentamiseen ja uudistamiseen. (Pekkari-
nen & Tapola-Haapala 2009, 184)

Yksi Bhaskarin keskeisimmistä ajatuksista on näkemys siitä, ettei yhteiskuntatieteiden tulisi olla arvovapaita. Kriittisen realismin tehtävänä ei ole ainoastaan paljastaa rakenteellisia mekanismeja, vaan myös kyseenalaistaa niiden olemassaolo silloin, kun ne johtavat sortoon. (Houston 2001, 851.) Toimijoiden on oltava tietoisia sortavista ja epätarkoituksenmukaisista rakenteista, sekä pyrittävä toimimaan niitä murtavasti, jotta ne eivät uusiutuisi. Kriittiseen realismiin sisältyvä emansipaatiokäsitys on sosiaalityön kannalta osuva. Se tukee sellaista sosiaalityön rakenteellista tarkastelutapaa, jossa sosiaalityö nähdään toimintana, joka taistelee yhteiskunnan eriarvoisuuksia vastaan, ja joka ei voi vapautua arvo- ja moraalikysymyksistä. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 184, 200–201.)

Teoriaa käsitteellistetään sosiaalityössä hyvin vähän ja tällaisen teorian teorian, eli metateorian puute saattaa luoda valheellista käsitystä siitä, että on olemassa joitakin yhteisiä vallitsevia käsityksiä (Hicks 2016, 1). Siksi on välttämätöntä nostaa esille sosiaalityön oma metateoreettinen keskustelu, jossa on oikeastaan kyse etiikasta: min-käläisen tiedon pohjalta tehdään vahvastikin asiakkaan elämään vaikuttavia päätöksiä, mikä ja ketkä muovaavat asiakastyön pyrkimyksiä? Tieteen emansipatorinen lupauksen tarkoitus on auttaa tunnistamaan ihmisten elämiin haitallisesti vaikuttavia sosiaalisia rakenteita, mikä edelleen tönnii sosiaalityöntekijää pohtimaan emansipaati-onäkemystään: uusintaako hän toiminnallaan yhteiskunnan syrjäyttäviä rakenteita? Miten vaikuttaa yksittäistä asiakasta laajempiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin? Kuinka tukea asiakasta tulemaan tietoiseksi hänen elämäänsä vaikuttavista rakenteista ja tukea hänen kykyään vaikuttaa niihin? Kriittinen realismi tarjoaa näihin kysymyksiin ja laajemmin sosiaalityöhön sellaisia näkökulmia, jotka kiinnittävät huomion yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen, sekä muihin maailman monimutkaisuuteen ilmiöihin. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 184, 200–202.)

5 TULOKSET

Tässä osiossa pyrin ymmärtämään kriittisen realismin käsitettä, sen merkitystä ja käyttötapoja valitsemisani sosiaalityön väitöskirjoissa. Analyysin taustalla vaikuttaa aiempi katsaukseni kriittiseen realismiin, jonka pohjalta rakentamin kehyksin tarkastelen aineistoni suhdetta tähän realismin suuntaukseen.

Aloitin analyysivaiheeni tarkastelemalla valitsemieni tutkimusten ensimmäisiä kirjoitettuja mainintoja kriittisestä realismista. Nämä toivat esille kriittisen realismin roolin tutkimuksessa tutkijan itse määrittelemänä. Alhon (2017) väitöskirjassa kriittinen realismi mainitaan jo asiasanoissa, mutta itse tutkimuksessa se tuodaan selkeästi esille vasta ontologisten ja epistemologisten paikannusten yhteydessä. Alho näkee kriittisen realismin paikan tutkimuksessaan kevyenä metateoreettisena kehyksenä, jonka tarkoituksena on koota tutkimusasetelmat kokonaisuudeksi. Hän ei hyväksy teorian määritelmiä kokonaisuudessaan osaksi tutkimuksensa tieteenteoreettista taustaa, vaan tukeutuu ensisijaisesti toiseen realistiseen teoriaan. Myös Pekkarisen (2010) tutkimuksessa kriittisen realismin rooli on toimia metateorian, jonka avulla määritellään tutkimuksen ontologiset ja epistemologiset perusteet. Tämän teorian sisällä hän soveltaa yhteisöreaktorin teoriaa. Tapola-Haapalan (2011) väitöskirjassa nojaututaan Margaret Archerin kriittiseen realismiin, jonka valossa tutkitaan refleksiivistä toimijuutta. Archerin realistiset näkökulmat

kietoutuvat tutkimukseen vahvasti. Myös Svenlinin (2020) väitöskirja tukeutuu teoreettisen viitekehyksen osalta kriittiseen realismiin ja siitä johdettuun KAIMEr-teoriaan, mitkä kietoutuvat tutkimukseen hyvin johdonmukaisesti. Kriittisen realismin käyttötavat aineistossani ovat siis karkeasti ajateltuna kahtiajakautuneet: se voi toimia joko tutkimuksen metateorianana tai teoreettisena viitekehyksenä. Metateorianana kriittinen realismi kulkeutuu mukana tutkimuksessa paikoin selvemmin ja paikoin häilyvämmiin, kun taas ”ensisijaisena” teoriana se kietoutuu tutkimukseen ja nousee esiin eri vaiheissa systemaattisemmin.

5.1 Ymmärrys sosiaalisesta todellisuudesta ja rakenteista

Kriittisissä realismissa korostuu kerrosmainen ontologia ja epistemologia ihmistä, sosiaalisia ilmiöitä ja yhteiskuntaa selittäessä. Alho (2017) ilmaisee kriittisen realismin metateorianana tarjoavan keinon sitoa tutkimuksen eri osa-alueet yhdeksi kokonaisuudeksi ja mahdollisuuden tarkastella organisaatioiden sosiaalisia kerrostumia. Hän käsittää alempien kerrostumien mahdollistavan ylempien tasojen syntymisen ja toiminnan, tutkimuksen aihepiirissä tämä tarkoittaa esimerkiksi perheneuvolatyön toiminnan mahdollistumisena tiettyjen toimintaympäristön asettamien ehtojen täytyessä. (Alho 2017, 93–95.) Pekkarisen (2010, 29, 163, 173) tutkimuksessa kriittinen realismi ohjaa tieteenfilosofisena viitekehyksenä käsitystä todellisuudesta ja sen seurauksena syntyneitä toimijain, rakenteiden ja toimijaposition tarkastelutapaa. Hän tarkastelee sosiaalisen toiminnan kerrostumia ja ajallisuutta. Kriittiseen realismiin sisältyvä käsitys todellisuuden kerrostuneen luonteen aloista (reaalinen, aktuaalinen, empiirinen) asettuu Pekkarisen tutkimukseen seuraavasti: reaalisella alalla kiinnitetään huomio yhteiskuntaan ja sen sisältämiin normimekanismeihin ja sosiaalisiin rakenteisiin, aktuaalisella alalla näiden mekanismien ja rakenteiden välinen dynamiikka todellistuu, kun taas empiirisellä alalla niitä voidaan havaita ja pyrkiä selittämään.

Svenlin (2020) tutkii interventioiden vaikuttavuutta ja muutostyötä, jolloin hänen tutkimuksensa suhde kriittiseen realismiin tulee esille selkeimmin generatiivisten

mekanismien kautta. Käsitys generatiivisista mekanismeista syntyy niin todellisuuden kerrostuneen luonteen kuin metateoreettisten oletusten ymmärryksestä. Svenlinin käyttämä KAIMEr-teoria soveltuukin hyvin sosiaalityön tutkimukseen, sillä se perustuu sosiaalisten mekanismien käsittämiseen ja tunnistamiseen. (Svenlin 2020, 21–22) Tapola-Haapalan (2011, 34, 155) näkökulma painottuu minuuteen ja henkilökohtaisiin teemoihin, kuitenkin muodostaen monitasoisen kehän, jonka ulommilla tasoilla otetaan huomioon niin sosiaaliset rakenteet kuin kulttuurinen systeemi. Tutkimuksen on siis kriittisen realismin kehyksessä mahdollista painottaa myös mikro-tasolle rakenteiden sijasta.

Reaalisen alan sisältämät rakenteet ovat olemassa riippumatta ihmisen havainnoista ja kyvystä ymmärtää niitä. Kriittinen realismi näkee rakenteet joko yksilön toimintaa mahdollistavina tai estävinä tekijöinä ja toimii vastapuheena yksilöä vastuuttavalle näkökulmalle korostamalla sosiaalisten rakenteiden roolia. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 184,187.) Alho (2017, 94) ymmärtää Mäntysaarta (2006) lainaten kerrostuneisuuden sisältävän niin toiminnan kuin toimintaa määrittävät rakenteet ja ajallisen perspektiivin. Kerrostuneisuuden avulla hän tarkastelee toiminnan ja rakenteen vuorovaikutusta. Myös Pekkarinen (2010, 31–32, 164) korostaa rakenteiden ymmärtämisessä aika- ja tilasidonaisuutta, sekä niiden synnyn ja kehityksen tuntemista, mikä näkyy hänen tutkimuksessaan ihmisen toimintaa ohjaavien rakenteiden kontekstoinnilla tiettyyn historialliseen tilanteeseen. Havainnoistamme riippumattoman sosiaalisen todellisuuden jäsentäminen helpottuu, kun aika käsitetään eri rytmeissä kulkevinä tasoina. Tapola-Haapala (2011, 39) konkretisoi keinojaan paikantaa sosiaalisten rakenteiden ulottuvuuksia tutkimuksessaan: huolellinen paneutuminen haastatteluihin ja niistä johdetut empiiriset havainnot, aikaisempiin tutkimuksiin perehtyminen sekä tutkijan omasta reflektiivisyydestä ja rationaalisuudesta juontuvat päätelmät.

Tapola-Haapalan tutkimuksessa kriittinen realismi tarjoaa keinoja tunnistaa, purkaa auki ja ymmärtää toimijan ja sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden välisiä suhteita sekä toimintavoimia. Yksilön ja yhteiskunnan välistä suhdetta tutkitaan

sosiaalityöntekijän ja laajojen yhteiskunnallisten rakenteiden vuorovaikutuksessa, josta pyritään löytämään toimijan kykyä toteuttaa tärkeinä pitämiään asioita paikantamalla toimintaa tukevia ja estäviä tekijöitä. (Tapola-Haapala 2011, 6, 33–35, 153.) Svenlin (2020, 220) puolestaan pitää tutkimuksensa heikkoutena yhteiskunnallisten rakenteiden jäämistä taka-alalle kontekstitekijöiden rooliin, huomion kiinnittyessä sosiaalisiin mekanismeihin ja vuorovaikutukseen.

5.2 Mekanismien tunnistaminen

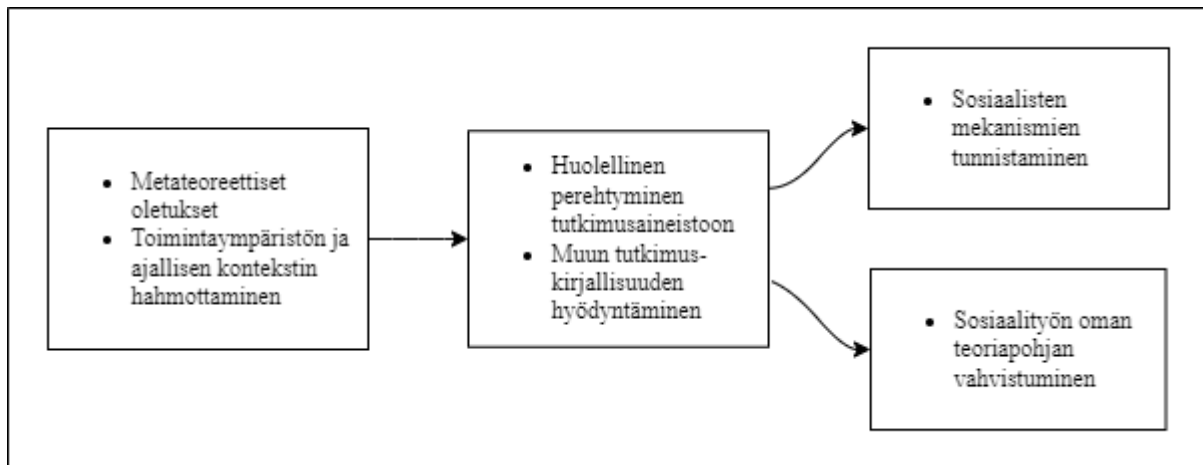
Generatiiviset mekanismit ovat sellaista kausaalisuutta, jotka aiheuttavat muutoksia, käynnistävät prosesseja ja tuottavat vaikutuksia, seurauksia tai tapahtumia kerrostuneessa todellisuudessa (Niiranen 2009, 194–195). Sosiaalityön tutkimuksessa erityisen olennaista on tunnistaa sosiaalisia mekanismeja, jolloin sosiaalityön ilmiöitä ei lähestytä vain kokemuksellisuuden kautta, vaan myös niihin vaikuttavien kausaalisten olosuhteiden ja mekanismien rooli ymmärretään. Tällaiset tutkimuspyrkimykset vahvistavat sosiaalityön omaa teoriapohjaa. (Svenlin 2020, 23.) Niiden tunnistaminen voi olla vaikeaa, joten olen kiinnostunut miten aineistoni tutkimuksissa mekanismit ja kausaalisuus kohdataan.

Pekkarisen keinot löytää mekanismeja yksilön elämänhistorian, päivittäisen toiminnan ja rakenteellisten tekijöiden väliltä paikantuvat erilaisiin aineistoihin perehtymiseen: asiakasaisakirjoihin, vuosikertomuksiin, sosiaaliohjesääntöihin ja lainsäädäntöaineistoon, sekä muihin aihetta kuvaaviin ja selittäviin tutkimuksiin. Eri tekijöiden ja tasojen välillä havaittujen mekanismien pohjalta hän kehittää uuden mallin, jonka kehyksessä sosiaalityössä voidaan havaita yksilön arkitodellisuuden positioon vaikuttavia yksilöllisiä ja rakenteellisiä mekanismeja. Tapahtumien kulkuun vaikuttavien tekijöiden tunnistamisessa korostuvat Pekkarisen tutkimuksessa ajallinen konteksti ja konteksteja kuvatessa puolestaan esiin nousee tendenssin käsite. (Pekkarinen 2010, 30, 44, 163.)

Pekkarisesta poiketen Tapola-Haapala on tapahtumien syitä tutkiessaan tukeutunut vahvasti haastateltavien omiin kokemuksiin, ja sitä kautta pyrkinyt löytämään ja tunnistamaan yksilön toimintaa mahdollistavia ja estäviä tekijöitä. Tässä tavassa riskinä on tietysti se, ettei ihminen tunnista itse näitä tekijöitä, joten haastattelujen tukena Tapola-Haapala hyödyntää muuta tutkimuskirjallisuutta. Kriittinen realismi luo tutkimukseen kehyksen, joka asettaa sosiaalityöntekijät todellisuuteen, joka sisältää kausaalisia voimia. Tällöin toiminnan ymmärtämistä edeltävänä tekijänä pidetään toimintaympäristön hahmottamista. Tapola-Haapala toteaa, että temaattisesti laaja-alaisen tutkimuksen seurauksena on ollut mekanismien pinnallinen tunnistaminen. (Tapola-Haapala 2011, 59, 168.)

KAIMeR-teoriassa generatiiviset mekanismit ja todellisuuden kerrostuneisuus muodostavat kriittisen realismin vaikutuksesta syntyneet lähtökohdat muutostyön ja interventioiden tutkimiselle ja selittämiselle. Pekkarisen ja Tapola-Haapalan lisäksi myös Svenlin korostaa mekanismin ja kontekstin yhteyttä perustelemalla kontekstin olevan toimintaa mahdollistava ja mekanismeja aktivoiva tekijä. Kontekstin ohella vaikutusten selittämisen edellytyksenä mainitaan myös kriittiseen realismiin sisältyvien metateoreettisten oletusten merkitys. Svenlin toteaa, että juuri kriittinen realismi ja siihen sisältyvä mekanismin käsite auttoivat tutkimusta kysymään ” miksi, kuinka ja miten ” -kysymyksiä tutkimuskohteen kuvailun sijasta. (Svenlin 2020, 21, 30, 33, 21.9) Alho nojaa kriittiseen realismiin tieteenfilosofiana vain osin, eikä hänen mukaansa tutkimuksessaan ollut sijaa tarkalle mekanismien tunnistamiselle tutkimusasetelman luomien tavoitteiden puitteissa.

Seuraavassa kaaviossa esitän yhteenvedon aineistosta paikantamistani generatiivisten mekanismien tunnistamisen edellytyksistä, keinoista ja seurauksista:

Kuvio 1. Mekanismien tunnistaminen aineistossa

5.3 Emansipaatio, rakenteet ja toimijuus

Realistinen sosiaalityiede perustuu ajatukselle yhteiskunnasta, joka uusiutuu jatkuvasti yksilön tekojen seurauksena, ei kuitenkaan automaattisesti tai ulkoisista tekijöistä riippumattomasti (Kuusela 2006, 88). Kriittisessä realismissa sosiaalisten rakenteiden vaikutusta korostetaan, mutta yksilön ja rakenteen suhdetta ja siihen liittyviä ilmiöitä ei katsota determinististen lasien läpi, vaan yksilö nähdään kyvykkäänä toimijana sosiaalisten rakenteiden ja suhteiden muovaamiseen, eli emansipaatioon (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 184).

Tapola-Haapala käsittää tutkimuksessaan emansipaatioissa yhdistyvän arvosidonaisuuden ja rationaalisuuden korostamisen. Nämä toteutuvat emansipaation edistämässä, sekä haluna nähdä tieteen velvollisuutena ihmisten ymmärryksen laajentaminen yhteiskunnan sortavista rakenteista. Emansipoitumisen yhteydessä hän tuo esiin myös vaatimuksen eettisyyden pohdinnasta ja kysyy, voiko toiminnalliset projektit, joiden tavoitteena on saavuttaa ihmisen itselle tärkeitä asioita olla epäeettisiä ja jos voivat, miten nämä voidaan tunnistaa. Voiko sortavien rakenteiden käsittelemisessä ja esiintuomisessa olla mahdollisuus negatiivisiin seurauksiin, kuten stereotyyppien vahvistamiseen, emansipaation sijasta? (Tapola-Haapala 2011, 149, 166–167.) Svenlin tuo esille emansipatorisen tiedonintressin tärkeyden sosiaalityön

tutkimuksessa ja käytännössä. Lastensuojelututkimuksessa ja tukiperhetoiminnan kohdalla hän liittyy sen tietopohjan selkiyttämiseen ja syvällisempiin käsityksiin toiminnan perusteista. (Svenlin 2020, 96.)

Vaikka muissa tutkimuksissa ajatuksia ja havaintoja kriittiseen realismiin ja sosiaalityöhön kuuluvasta emansipaatiosta ei kirjoiteta auki, on kaikissa tutkimuksissa emansipatorinen ydin ja sellainen sosiaalityön rakenteellinen tarkastelutapa, jossa sosiaalityö nähdään yhteiskunnan eriarvoisuuksia vastaan taistelevana toimintana ja yksilöiden kyvykkyys toimijuuteen otetaan huomioon. Seuraavaksi pyrin paikantamaan sitä, miten ihmisen aktiivinen toimijuus (kriittisen) realismin kehyksessä käsitellään.

Alhon tutkiessa perheneuvolainstituution synnyttämää työntekijäidentiteettiä, käyttää hän sellaista tarkastelukehystä, jossa toisiinsa yhdistyy työntekijän asiantuntijuus, toimijuus ja identiteetti, sekä yhteiskunnallinen konteksti, historiallinen aikaulottuvuus ja toimintaympäristö (Alho 2017, 26). Pekkarisella puolestaan tavoitteena on luoda kuvaa normeista poikkeavien nuorten paikasta rakenteiden ja toimijuuden kentällä. Huomio kiinnittyy vahvasti toimijaan, niiden välisiin suhteisiin sekä toimijuuden ehtoihin (Pekkarinen 2010, 25–26). Sosiaalityön ammattilaisen refleksiivinen toimijuus yhdistettynä kriittiseen realismiin tulee esille Tapola-Haapalan tutkimuksessa jo otsikkotasolla. Hän tutkii ammattilaisuutta niin toimijuuden kuin kulttuuristen ja sosiaalisten rakenteiden toimintavoimien valossa. (Tapola-Haapala 2011, 6.) Sekä Svenlinin käyttämässä kriittiseen realismiin pohjautuvassa KAIMER-teoriassa että Pekkarisen tutkimuksessa korostuu pyrkimys rakenteen ja toimijan välisen dualismin ylittämiseen huomioimalla toimintaympäristö. Sosiaalisen toiminnan, prosessien ja interventioiden tarkastelussa pyritään ymmärtämään toimijan toiminta sidottuna historialliseen ja ajalliseen kontekstiin. (Svenlin 2020, 32, Pekkarinen 2010, 31.)

Kriittiseen realismiin sisältyvä käsitys toimijuudesta näyttäytyy tutkimuksissa ymmärryksenä yksilön toimintavoimasta, jolla voidaan vaikuttaa vallitseviin

rakenteisiin. Ihmisen ymmärretään syntyvän valmiiksi olemassa olevaan yhteiskuntaan, joka toimii joko toimintaa mahdollistavana, ohjaavana tai estävänä tekijänä. Yksilö voi toiminnallaan joko uusintaa tai muuttaa vallitsevia rakenteita. (Pekkari-
nen 2010, 31, Tapola-Haapala 2011, 22.) Sosiaalityöhön liitettynä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi työntekijän mahdollisuuksia vaikuttaa instituution käytäntöihin (Tapola-Haapala 2011, (34–35). Mikro- ja makrotasot ovat siis jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, eikä toimijuutta voi paikantaa yksin mikrotason maailmaan (Alho 2017, 96). Tällainen käsitys toimijuudesta ilmentää samalla kriittiseen realismiin olennaisesti kuuluvaa selitystapaa, emergenssiä, jossa yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen ilmiöitä ei nähdä mustavalkoisesti, eli niitä ei joko supisteta yksilön ominaisuuksiksi tai siirretä rakenteille toimijoista riippumattomiksi (Kuusela 2009, 92, 220).

6 YHTEENVETO

Kriittinen realismi asettuu aineistoni tutkimuksissa joko metateoriaksi tai systemaattisemmaksi teoreettiseksi viitekehyykseksi. Realistisista tieteenfilosofisista lähtökohdista näyttäytyy olevan mahdollisuus niin omaan teoriakehittelyyn kuin muiden tutkijoiden luomien kriittiseen realismiin nojautuvien teorioiden luovaan soveltamiseen.

Todellisuuden käsittäminen kerrosmaisena on kriittiseen realismiin olennaisesti kuuluva piirre, mikä todentuu kaikissa tutkimuksissa hieman eri tavoin. Alempien alojen voidaan ymmärtää ehdollistavan ylempien kerrosten toimintaa, jolloin voidaan pyrkiä selvittämään esimerkiksi organisaation toimintamahdollisuuksia. Toisaalta kerrosmaisuus voidaan kuvata kehänä, jossa painopiste ja huomio on tietyllä alalla, johon kuitenkin muut tasot vaikuttavat ja jotka on otettava huomioon. Myös pyrkimys mekanismien ymmärtämiseen ja vaikuttavuuden tutkimiseen on mahdollista kerrosmaisesta viitekehyyksellä, tällöin jokaiseen alaan (reaalinen, aktuaalinen, empiirinen) paneutuminen erityisen syvällisesti näyttäytyy tarpeellisena.

Sosiaalityön tutkimukselle kriittiseen realismiin sisältyvä ominaisuus rakenteiden näkyväksi tekemisestä on erityisen merkityksellinen. Kerrosmainen ajattelu voi ohjata tutkimusta kohti sosiaalisia rakenteita ja niiden vaikutuksia yksilöön tavalla,

jolla yksilö nähdään aktiivisena toimijana, joka ei lähtökohtaisesti ole rakenteille alisteinen. Ymmärrys näistä rakenteista hahmotellaan ajallista perspektiiviä ja kontekstisidonnaisuutta korostaen, mikä auttaa kaventamaan yksilötoimija-rakenne-kahtiajako. Tätä dualismia pyritään ylittämään myös yksilön toimintavoimaa ja emansipaation mahdollisuuksia paikantamalla, sekä ymmärtämällä ilmiöiden mikro- ja makrotasojen vuorovaikutusta emergentillä tavalla.

Toiminnan rakenteellisen ympäristön ja toimijan yhtäaikainen huomioiminen estää tutkimusta taipumasta liikaa joko individualismiin tai holismiin, minkä näen erityisen tärkeänä sosiaalityöhön ja sosiaalisiin ongelmiin liittyvässä tutkimuksessa. Kriittisen realismin kehyksessä tapahtuva rakenteiden ja mekanismien tunnistaminen laajentaa kuvaa todellisuudesta, jolloin tietysti myös sosiaalityön oma tieto- ja teoria-pohja vahvistuu.

Sosiaalisten rakenteiden, kuten myös generatiivisten mekanismien tunnistamisen edellytykset tukeutuvat vahvasti toimintaympäristön huomioimisen sekä metateoreettisten oletusten asettamisen varaan. Kontekstin merkitys korostui aineistossa ylittävän paljon kausaalisuuksien ja mekanismien analyysiin liittyvässä päättelyssä. Oletukset ja johtopäätökset tiettyjen kontekstien säännönmukaisista alttiuksista ja seurauksista on kriittiseen realismiin ja yksin sosiaalityönkin jatkotutkimuksen kannalta kiinnostavaa. Ne merkityksellistävät huomion kiinnittämisen eri toimintaympäristöihin ja sitä kautta avautuviin mahdollisuuksiin käytännönläheisistä havainnoista uudenslaisiin teoretisointeihin.

LÄHTEET

- Alho, S. (2017). Perheiden tukena: Tutkimus kasvatus- ja perheneuvolatyöstä ja kollektiivisesta identiteetistä asiantuntijoiden tulkitsemina. Itä-Suomen yliopisto.
- Archer, M. S. (1995). *Realist social theory: The morphogenetic approach*. Cambridge University Press.
- Bhaskar, R. (1986). *Scientific realism and human emancipation*. Verso.
- Hicks, Stephen (2016). Theory and social work: A conceptual review of the literature. *International Journal of Social Welfare*.
- Houston, S. (2001). Beyond social constructionism: Critical realism and social work. *The British journal of social work*, 31(6), 845-861.
- Houston, S. (2010). Prising open the black box: Critical realism, action research and social work. *Qualitative Social Work*, 9(1), 73-91.
- Howe, D. (1987). *An introduction to social work theory: Making sense in practice* (Vol. 24). Ashgate Publishing, Ltd.
- Hämäläinen J. & Toikko T. (2020). Historiatietoisuus sosiaalityön itseymmärryksen rakentajana. *Teoksessa J. Moilanen, J. Annola & M. Satka (toim.) Sosiaalityön käännteet*. Jyväskylän yliopisto, 274-301.
- Jürgen Göppner, H., & Hämäläinen, J. (2007). Developing a science of social work. *Journal of Social Work*, 7(3), 269-287.
- Kuusela, P. (2006). Realismi, kriittinen realismi ja sosiaalitieteet. *Teoksessa Kuusela, Pekka & Niiranen, Vuokko (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä*. Kuopio: Oy UNIpress, 9-21.
- Laaksonen, M., Kuusisto-Niemi, S., & Saranto, K. (2010). Sosiaalityön tiedonhallinnan tutkimus–kirjallisuuskatsaus tutkimusmetodina. *Finnish Journal of eHealth and eWelfare*, 2(1), 26-32.
- Leinonen, L. (2020). Sosiaalityön ja terapian rajapinnalla: Sosiaalityön terapeuttinen orientaatio ja ammatillinen itseymmärrys psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa. Itä-Suomen yliopisto.
- Mäntysaari, M., Pohjola, A., Pösö, T., Pohjola, T., Mäntysaari, M., Kuronen, M. & Matthies, A. (2009). *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus.
- Mäntysaari, M. (2006). Tarkentuva tieto sosiaalityössä. *Teoksessa Pekka Kuusela & Vuokko Niiranen (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä*. Kuopio: Unipress, 137-162.
- Mäntysaari, M., & Lassila, M. (2018). Realismia ja konstruktionismia sosiaalialan opinnäytteissä. *Teoksessa Lammintakanen, J. & Laulainen, Kohti vaikuttavaa päätöksenteokoa ja johtamista hyvinvointipalveluissa*. Itä-Suomen yliopisto. 188-210.
- Mäntysaari, M., & Weatherley, R. (2010). Theory and theorizing: Intellectual contexts of social work research. *The SAGE handbook of social work research*, 180-194.
- Niiranen, V. (2006). Johtamisen kausaaliset voimat ja mekanismit. *Teoksessa Kuusela Pekka & Niiranen Vuokko (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä*. Kuopio: Oy UNIpress Ab, 193-218.
- Nuopponen, A. (2009). Käsiteanalyysia käsiteanalyysista–kohti systemaattista käsiteanalyysia. *Julkaisussa: Mona Enell-Nilsson & Niina Nissilä (toim.), Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI-symposiumi*, 29, 308-319.
- Orme, J., & Briar-Lawson, K. (2010). Theory and knowledge about social problems to enhance policy development. *Teoksessa Shaw I., Briar-Lawson K., & Orme J. (toim.) The SAGE handbook of social work research*. SAGE Publications Ltd. 49-63.
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory* (4th ed.). Lyceum Books.

- Pease, B. (2010). Challenging the dominant paradigm: social work research, social justice and social change. *Teoksessa Shaw, I., Briar-Lawson K., & Orme, J. (toim.) The SAGE handbook of social work research*. SAGE Publications Ltd. 98-112.
- Puusa, A. (2008). Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä. *Premissi, 4(2008)*, 36-43.
- Pekkarinen, E., & Tapola-Haapala, M. (2009). Kriittinen realismi sosiaalityössä: tiedontuotannosta emansipaatioon. *Teoksessa Mäntysaari, M., Pohjola, A., Pösö, T., Pohjola, T., Mäntysaari, M., Kuronen, M. & Matthies, A. (toim.) Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus, 183-205.
- Pekkarinen, E. (2010). Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu: Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusverkosto: Nuorisotutkimusseura.
- Rauhala, P. L., & Harrikari, T. (2020). Modernisaatio, sosiaalityö ja sen kansainväliset avantgardistit. *Teoksessa Johanna Moilanen, Johanna Annola & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön käänneet. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*, 76-109.
- Raunio, K. (2004). Olenainen sosiaalityössä (2. uud. laitos.). Gaudeamus Helsinki University Press.
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus?: *Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopisto.
- Svenlin, A. (2020). Kannatteleva ja jännitteinen tukiperhetoiminta: *Lastensuojelun tukiperhetoiminnan käyttöteoria ja tukisuhteet*. Jyväskylän yliopisto.
- Takala, T., & Lämsä, A. M. (2001). Tulkitseva kasitetutkimus organisaatio- ja johtamistutkimuksen tutkimusmetodologisena vaihtoehtona. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 371-392.
- Tapola-Haapala, M. (2011). Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina: *Tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa*. Helsingin yliopisto.
- Töttö, P. (2006). Kriittinen realismi ja sosiaalityöiden menetelmät. *Teoksessa P. Kuusela & V. Niiranen (toim.) Realismin haaste sosiaalityöissä*. Kuopio: UNIpress, 45-75.
- Whittemore, R., & Knafl, K. (2005). The integrative review: updated methodology. *Journal of advanced nursing, 52(5)*, 546-553.